

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ЎЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ПСИХОЛОГИЯ КАФЕДРАСИ

Жўраев Баҳромнинг

*“Ўқувчиларда ҳуқуқий тушунчаларни шакллантиришга
хос қобилиятлилиқни ўрганиш” мавзусида ёзган*

Илмий мақоласи

Қарши- 2015

Ўқувчиларда ҳуқуқий тушунчаларни шакллантиришга хос қобилиятлиликини ўрганиш

Жўраев Баҳром-Психология кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: мақолада ўқувчиларда юридик тушунчаларни шакллантиришда уларнинг тушунчаларни ўзлаштиришга нисбатан психологик тайёрлик ҳолатини психодиагностика қилиш, уларнинг тафаккур хусусиятларини аниқлаш. Фикрлаш, воқеа-ҳодисаларни таҳлил қилиш ва уларни солиштира олиши натижаларининг таҳлили ёритилган.

Таянч иборалар: ўқувчи, юридик тушунчалар, ассоциатив фикрлаш, абстракт, метафорик, конкрет-ҳаракат, ақлий фаолият, синтезлаш.

Психология фанида шахснинг ўзини ўзи англаши, ҳурмат қилиши, хатти-ҳаракатларини тартибга солиши, кадриятларни камол топтириши, ижтимоий тамойилларга амал қилиши, шахслараро муносабатларни тартибга солиши ва бойиб бориши таъминлашнинг қонун-қоидаларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратади. Психологияда социал меъёрларга амал қилиш ўз навбатида ҳуқуқий меъёрларнинг уйғунлашган бир тақрибий қисми сифатида қараш мумкин. Ҳуқуқий меъёрлар қонун ҳужжатлари билан белгиланганлиги боис уларга амал қилиш шахснинг камол топганлиги, кечинма-туйғуларини тартибга солиши ва хатти-ҳаракат ҳамда хулқ-авторини назорат қилиш билан боғлиқ кечади. Демак, шахснинг ҳуқуқий саводхонлиги, ҳуқуқий тушунчаларни шакллантириш педагогик-психологик қонуниятларга кўра амалга оширилади.

Мамлакатимизда ёшларни камол топтириш уларни жаҳон андозаларига мос равишда шакллантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмаоқда. Айнан, касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларида турли йўналишлар бўйича тушунчаларни ўринли тушунтириш ва уларнинг фикрлаши, дунёқарашини янада ортиб бориш имконини беради. Шу боис, биз ҳам илмий тадқиқот ишимизда касб-ҳунар ўқувчиларида юридик тушунчаларни шакллантиришга хос қобилиятлилигини аниқлаш мақсадида диагностик ишлар олиб боришга ҳаракат қилдик.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларида юридик тушунчаларни шаклланганлигини тадқиқ этиш масқадида тадқиқотни ташкил этиш муаммонинг назарий-методологик масалаларидан келиб чиққан ҳолда ташкил этилди. Бунинг учун ўқувчиларнинг тушунчаларни баҳолай олиш имкониятларининг психологик хусусиятлари, ўқувчиларнинг касб-ҳунар таълим жараёнига қадар юридик тушунчалардан хабардорлик ҳолати ва касб-ҳунар таълими жараёнида юридик тушунчаларни шакллантириш хусусиятларига эътибор қаратилди. Тушунчаларнинг шаклланганлик даражасини тадқиқ этиш методлари ўқувчиларнинг тушунча тўғрисидаги тасаввурлари, тафаккури, тушунчаларнинг муҳим хусусиятларини фарқлай олиши, шаклланганлиги ўқувчининг умумий тараққиёти билан ижтимоий муҳитнинг ўзаро уйғунлашувига эга эканлиги, сезги, идрок, тасаввур ва хотира жараёнларининг ривожланганлик ҳолатини кўрсатади.

Шу сабабли ҳам Э.Ғ.Ғозиев тушунчаларни шаклланишида атроф-оламдаги воқеа-ҳодисаларнинг белгилари, аломатлари ва хусусиятлари, хоссалари, қонуниятларини ва ўзаро боғланишларини билиш фаолиятида ва таълим жараёнида тушуниб боришлари, фикрлаш жараёнида миқдор ва сифат ўзгаришлар юз беришини қайд этиб ўтган эди (Тафаккур психологияси, [1]).

Шунингдек, ўқувчиларда тушунчаларнинг шаклланишида бошқа психик жараёнларнинг аҳамиятини, ўқув материалларнинг дидактик тизимини ишлаб чиқиш, П.П.Блонский, Н.А.Менчинская, Г.С.Костюк, А.А.Люблинская, Л.В.Занков ва Э.Ғ.Ғозиевлар ўз тадқиқотларида қайд этганлар. Мазкур олимларнинг илмий изланишлари

Ўқувчиларда юридик тушунчаларни шакллантиришнинг муҳим психологик хусусиятларини таҳлил қилишга йўналтирувчи илмий ғоялар сифатида хизмат қилади.

Тадқиқотимизда ўқувчиларда тушунчаларни шакллантириш қобилиятларини ўрганишда тадқиқот ишига тааллуқли методикаларни қўллаб натижалар таҳлиliga амалий ёндашдик. Жумладан, “Пиктограмма” “Мураккаб аналогия”, “Тушунчаларни таққослаш”, “Муҳим белгиларини ажратиб кўрсатиш”, “Мантикий тафаккур” методикаларидан фойдаландик.

“Пиктограмма” (А.Р.Лурия), методикасидан фойдаланишининг асосий мақсади, ўқувчиларнинг эсга олиб қолиш хусусиятлари ва унинг самарадорлиги, ассоциатив фикрлаш фаолияти характери ва тушунчали тафаккурнинг шаклланганлик даражасини аниқлашдан иборат.

Методикада фойдаланилган сўзлар ва сўз бирикмаларида беш тоифа белгилардан иборатдир:

-абстракт тасвирлар (А)-чизиклар кўринишидаги, аммо бирор-бир маъноли тимсолни ифодаламаганда;

-белгили-символли (Б)-символлар ёки белгилар орқали ифодаланганда (геометрик фигура, стрелка ва бошқалар);

-конкрет (К)-конкрет предметларда ифодаланган;

-сюжетли (С)-предметларни ифодалаш бирор бир вазият, сюжет, бирор бир фаолият орқали ифодаланганда;

-метафорик (М)- тасвирлар метафора шаклда ифодаланганда, масалан, “қувонч” сўзи осмонга парвоз қилаётган одам қиёфасида тасвирланганда.

Методикани қўллашдан олинган қийматларни таҳлил қилишда икки хл тартида ёндашилди:

биринчи ҳолатда, респондентларнинг тасвирларининг сўзларнинг ифодалаш классификациясига;

иккинчи ҳолатда эса респондентларнинг умумий қийматлари тарзда шарҳлашга ҳаракат қилинди.

3.2.1-жадвал

Респондентларнинг “Пиктограмма” методикаси бўйича қийматлари (фоиз ҳисобида)

№	Сўзларнинг тасвирий ифодланиш турлари	Умумий
1.	Абстракт тасвирлар (А)	7,27
2.	Белгили-символли (Б)	15,67
3.	Конкрет (К)	72,43
4.	Сюжетли (С)	4,30
5.	Метафорик (М)	0,33
	Жами:	100

Ўқувчиларнинг методика қийматларини биринчи йўналиш бўйича кўриб чиқилганда фарқ қилувчи қийматларни кузатишга эришилди. Ўқувчиларнинг методика бўйича миқдорий кўрсаткичларида энг муҳим ўрин сўзларни конкрет тасвирларда (72,423) ифодаланди. Методиканинг нормасига кўра респондентларда конкрет тасвирларни устуворлиги ўқувчиларнинг конкрет-ҳаракат тафаккур етакчилик қилганлигини кўрсатади. Иккинчи ўринда ўқувчиларда сўзларни белгили-символли (15,67 фоиз) тасвирловчилар жой олган. Методиканинг хусусиятига кўра ўқувчиларда сўзларни “абстракт” ва белгили-символли ифодалаш етакчилик қилганда , уларда

фикрловчи тип ва ақлий фаолиятда ахборотларни синтезлаш ва умумлаштиришга интилиш, юкори абстракт-мантикий тафаккур хос деб хулосаланади.

Ўқувчиларнинг сўзларни эсга олиб қолиши ва эсга туширишда сюжетли (4,30) ва метафорик (0,33) тасвирлаш бошқа турлардан анча фарқ қилмоқда. Ўқувчиларнинг қийматларидаги бу ҳолат бошқа тафаккур турларига нисбатан тушунчали тафаккурнинг шаклланганлик ҳолати образли тафаккурдан далолат беради. Бу уларда бадиий қобилияти ва бадиий ижодиётга қизиқишларини англатади. Тадқиқотнинг микдорий қийматлари респондентлар, яъни ўқувчиларда тушунчали тафаккур шаклланганлик даражасини мавҳум тушунчалар ва тасвирлар ўртасида эркин муносабатни ифодалай олганлиги белгилайди.

Ушбу методика ўқувчиларда тушунчали тафаккур шаклланганлигини эмас, балки унинг проектив аҳамияти шахслик хусусиятларини тавсифлашга хизмат қилади. Масалан, ўқувчиларнинг тасвирида одам сурати кўп учрайдиган ҳолатлар, ўқувчиларнинг оғзаки маълумотларни мохирона ифодалашлари ва мулоқотмандликларидан хабар беради.

Бундан кўринадики, бу борада ҳам қийматларни ифодалаш ўқувчиларнинг кичик мутахассис сифатида шаклланишлари ва танлаган касб-ҳунар соҳасига мос клишларини ифодалашга хизмат қилади.

Аммо юкорида тушунчаларни шаклланишига таъсир кўрсатувчи омиллар ҳақида сўз юритилганда, бошқа психик жараёнларнинг аҳамиятини муҳимлиги эътироф этилганди. “Пиктограмма” методикасини қўллашдан мақсаднинг бир жиҳати ҳам хотира билан тушунча шаклланишини ўзаро боғлашдан иборат эди.

3.2.2-жадвал

Ўқувчиларнинг тушунчаларни шакллантиришга қобилиятлилигини ўрганиш натижалари

№	Методикалар	Умумий натижа		Ўқувчилар	М	σ	t
		М	σ				
1.	Пиктограмма	7,64	1,39	Ўғил	7,56	1,35	-,677
				қиз	7,72	1,44	
2.	Мураккаб аналогия	5,67	1,42	Ўғил	5,40	1,32	-2,10*
				қиз	5,94	1,47	
3.	Тушунчаларни таққослаш	5,24	0,95	Ўғил	5,34	0,96	1,010
				қиз	5,14	0,947	
4.	Муҳим белгиларини ажратиш кўрсатиш	5,76	1,31	Ўғил	5,50	1,26	-1,905
				қиз	6,02	1,31	
5.	Мантикий тафаккур	6,04	1,35	Ўғил	6,20	1,41	1,740
				қиз	5,88	1,28	
6.	Ортиқчасини ўчириш	5,89	1,36	Ўғил	5,78	1,43	-,859
				қиз	6,00	1,29	

* $p \leq 0,05$

Ўқувчиларнинг методикалар бўйича умумий қийматлари акс эттирилган жадвалларида бир қатор ҳолатлар хусусида тўхталишга олиб келди дейиш мумкин. Ўқувчиларнинг “Пиктограмма” методикаси бўйича қийматларни шарҳлашда иккинчи жиҳатига мурожаат қилинади. Бу эса ўқувчиларнинг тушунчаларни ва юридик соҳабилымларни ўзлаштиришида хотира жараёнининг ўрнини аниқлашга олиб келди. Хотиранинг қонуниятларига кўра инсоннинг ўртача хотира кўламини белгиловчи меъёр Мюллернинг “олтин рақами”га мос келмоқда. Ўқувчиларнинг умумий қийматларига

кўра-7,64, ўғил болаларда-7,56 ва қизларда -7,72 га тенглиги аниқланди. Методикаларнинг умумий натижаларига кўра қизлар билан ўғил бола ўқувчиларнинг натижаларида кескин статистик фарқни ифодаловчи қийматлар аниқланмади. Биргина ҳолатда ўқувчиларнинг натижаларида фарқлар ўртасида тафовут мавжуд экан, яъни “Мураккаб аналогиялар” методикаси натижасига кўра қиз ўқувчилар ўғил болаларга нисбатан аҳамиятли кўрсаткичга эга бўлди: 5,40 ва 5,94; $t=-2,10$, $*p\leq 0,05$. Бу эса ўқувчи қизларда тушунчалар ўртасидаги абстракция ва мураккаб мантиқий боғланишларни аниқлаш қобилияти бир оз юқорироқ эканлигидан далолат бермоқда. Ўқувчи ўғил болалар эса мураккаб аналогиялар билан ишлашда қийинчиликларга дуч келишлари, мантиқий мулоҳазалар ўртасидаги боғлиқликни тарқоқ изоҳлашлари, мантиқий алоқаларни ёлғон тушуниш мумкин экан.

Ўқувчиларнинг натижаларини умумий қийматлари ўртачадан юқори қийматларни акс эттираётганлиги тушунчаларни шакллантиришга қобилиятли ўқувчилар етарлича эканлигини англатади. Тушунчаларни шаклланишда ўқувчиларнинг психик имкониятлари мавжуд дейишга нисбий асос бор. Ушбу асосли фикрнинг тасдиқини методика қийматларини мазмуний боғлиқлигини ўрганиш орқали шарҳлашга ҳаракат қилинади.

Методика қийматлари ўртасидаги ички алоқалар ўқувчиларнинг тушунчаларни шакллантиришга қобилиятларида қайси хусусиятлар ўртасида етарлича боғланиш ва қайсиларида эса шакллантириш зарурлигини тасдиқлайди.

Ўқувчиларнинг методикалар бўйича миқдорий қийматларини умумий ва хусусий ҳолдаги қийматлари шарҳланади.

3.3.3-жадвал

**Ўқувчиларнинг тушунчаларни шакллантиришга психик тайёрликларини
корреляция коэффициентлари
(умумий натижа)**

№	Методикалар	Пиктограмма	Мураккаб аналогия	Тушунчаларни таққослаш	Мухим белгиларини ажратиб кўрсатиш	Мантиқий тафаккур	Ортиқчасини ўчириш
1.	Пиктограмма	1	0,138	0,278**	-0,026	0,072	0,122
2.	Мураккаб аналогия		1	0,193	0,185	0,243*	0,231*
3.	Тушунчаларни таққослаш			1	0,079	0,289**	0,199*
4.	Мухим белгиларини ажратиб кўрсатиш				1	0,261**	0,370**
5.	Мантиқий тафаккур					1	0,495**
6.	Ортиқчасини ўчириш						1

* $p\leq 0,05$; ** $p\leq 0,01$

Ўқувчиларнинг методикалар бўйича миқдорий қийматларига кўра ахборотларни эсга олиб қолишга тайёрликлари тушунчаларни таққослаш методикаси ўртасида аҳамиятли боғланиш аниқланди- $r=0,278$, $p\leq 0,01$. Корреляцион аҳамиятли кўрсаткичлар ўқувчиларнинг хатиралар тушунчаларни шакллантиришида уларнинг ўхшашлик ва

фарқли жиҳатларини ажратишга таянишлари ёрдам бериши ҳам мумкин. Иккинчи бир жиҳатида тушунчалардаги ўхшашлик ва фарқлар хотира ва тафаккурнинг ассоциатив назарияси таълимотларига ҳам боғлиқдир. Ўқувчиларнинг билимларни ўзлаштиришида хотиранинг аҳамияти муҳимлигини тадқиқот натижаларини яна бир бора тасдиқламоқда.

Ўқувчиларнинг миқдорий қийматлари ўртасидаги аҳамиятли кўрсаткичларнинг яна бир кўриниши “Мураккаб аналогия” ва “Ортиқчасин ўчиринг” методикалари ўртасида кузатилди. Методикалар ўртасидаги аҳамиятли кўрсаткичлар ўқувчиларнинг тушунчаларни ўзлаштиришларида мураккаб аналогия қонунларига таяниш қобилиятларини ривожлантириш сабабли таълим жараёнида мантиқий тафаккурни- $r=0,243$, $p \leq 0,05$ ва предмет ва воқеа-ҳодисаларни умумлаштириш, сабаб ва оқибат боғланишларини фарқлаш кўникмаларига эга бўлишлари- $r=0,231$, $p \leq 0,05$ ни изоҳлайди.

Ўқувчиларнинг аҳамиятли қийматларининг яна бир кўриниши “Тушунчаларни таққослаш” билан “Мантиқий тафаккур”- $r=0,289$, $p \leq 0,01$ ва “Ортиқчасини ўчиринг” методикалари- $r=0,199$, $p \leq 0,05$ ўртасида экан. Ўқувчиларнинг қийматлари тушунчаларни таққослаш, яъни тафаккурнинг анализ, синтез ва таққослаш сингари муҳим операцияларининг шакллантириш орқали бир неча предметлар ўртасидаги боғлиқликлар ва тафовутларни аниқлаш ёрдамида конкрет тафаккурни шакллантиришга эришишлар мумкин бўлади. Бундай ҳолат юридик тушунчаларни шакллантириш жараёнида ўқувчиларда анча кўл келади ва таълим жараёнида билимларни ўзлаштиришларига кўмаклашади.

Ўқувчиларнинг “Муҳим белгиларини ажратинг” методикаси билан “Мантиқий тафаккур”- $r=0,261$, $p \leq 0,01$ ва “Ортиқчасини ўчиринг” методикалари- $r=0,370$, $p \leq 0,01$ ўртасида ҳам аниқланди. Ўқувчиларнинг предмет ва воқеа-ҳодисалар ўртасидаги муҳим белгиларни ажрата олишлари туфайли абстракт-мантиқий мулоҳазалашга эришар эканлар ва тушунчаларнинг мавҳум томонларини кўришга мойил бўлиб боришларини билдиради. Ўқувчи тушунчаларнинг муҳим белгиларини ажрата олиш қобилиятини ривожлантириш оқибатида мантиқий тафаккури ва сабаб-оқибат тамойилига кўра воқеа-ҳодисаларни тушунишга эришишлари мумкин бўлади.

Ўқувчиларда мантиқий тафаккурнинг ривожланиши тушунчаларни шакллантиришда конкрет тафаккурни ўсишига ҳам олиб келар экан- $r=0,289$, $p \leq 0,01$.

3.3.4-жадвал

**Ўқувчиларнинг тушунчаларни шакллантиришга психик тайёрликларини
корреляция коэффициентлари
(ўғил болалар натижалари)**

№	Методикалар	Пиктограмма	Мураккаб аналогия	Тушунчаларни таққослаш	Муҳим белгиларини ажратиб кўрсатиш	Мантиқий тафаккур	Ортиқчасини ўчиринг
1.	Пиктограмма	1	0,157	0,054	0,036	0,047	0,117
2.	Мураккаб аналогия		1	0,180	0,073	0,381**	0,295*
3.	Тушунчаларни таққослаш			1	0,394**	0,415**	0,485**
4.	Муҳим белгиларини ажратиб				1	0,353**	0,366**

	кўрсатиш						
5.	Мантикий тафаккур					1	0,526**
6.	Ортиқчасини ўчириш						1

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Ўғил болаларнинг қийматлари ўқувчиларнинг методикалар бўйича умумий натижаларига ўхшаш кўринишга эга бўлди. Аммо “Пиктограмма” методикаси ҳеч бир методика билан корреляцион муносабатга эга бўлмади. Ўғил болаларнинг корреляцион аҳамиятли кўрсаткичлар ўқувчиларнинг миқдорий қийматлари “Мураккаб аналогия” ва “Ортиқчасини ўчириш” методикалари ўртасида кузатилди. Методикалар ўртасидаги аҳамиятли кўрсаткичлар ўқувчиларнинг тушунчаларни ўзлаштиришларида мураккаб аналогия қонунларига таяниш қобилиятларини ривожлантириш сабабли таълим жараёнида мантикий тафаккурни- $r=0,381$, $p \leq 0,01$ ва предмет ва воқеа-ҳодисаларни умумлаштириш, сабаб ва оқибат боғланишларини фарқлаш кўникмаларига эга бўлишлари- $r=0,295$, $p \leq 0,05$ билан боғлиқ.

Ўғил болаларнинг аҳамиятли қийматлари “Тушунчаларни таққослаш” — “Муҳим белгиларини ажратиш”- $r=0,394$, $p \leq 0,01$; “Мантикий тафаккур”- $r=0,415$, $p \leq 0,01$ ва “Ортиқчасини ўчириш” методикалари- $r=0,485$, $p \leq 0,01$ ўртасида аниқланди. Демак, ўғил болаларнинг умумий натижалари қизларники билан таққослаганда нисбатан пастроққа ўхшаш тасаввур уйғотган бўлса-да, аммо уларнинг қийматларининг ички алоқадорлиги анчагина чуқурроқ боғланишларга эгаллигини кўрсатмоқда. Ўғил болалар тушунчаларни таққослаш, яъни тафаккурнинг анализ, синтез ва таққослаш сингари муҳим операцияларининг шакллантириш орқали бир неча предметлар ўртасидаги боғлиқликлар ва тафовутларни аниқлаш кўникмалари орқали конкрет тафаккурни шакллантиришга эришишлар мумкин.

Ўғил болаларнинг “Муҳим белгиларини ажратинг” — “Мантикий тафаккур”и- $r=0,353$, $p \leq 0,01$ ҳамда “Ортиқчасини ўчириш” методикалари- $r=0,366$, $p \leq 0,01$ ўртасида мавжуд экан. Ўғил болалар ўспиринлик ёшига келиб, ҳаётий масалалар ва фаолият билан боғлиқ муаммоларни ҳал этишда қизларга нисбатан анча юқори амалий фаолиятни намоён этишга қобилиятли бўлиб борадилар. Улар предмет ва воқеа-ҳодисалар ўртасидаги муҳим белгиларни ажрата олишлари туфайли абстракт-мантикий мулоҳазалашга эришар эканлар ва тушунчаларнинг мавҳум томонларини кўриш қобилиятини камол топтириб борадилар. Ўқувчи тушунчаларнинг муҳим белгиларини ажрата олиш қобилиятини ривожлантириш оқибатида мантикий тафаккури ва сабаб-оқибат тамойилига кўра воқеа-ҳодисаларни тушунишга эришишлари мумкин бўлади.

Шунингдек, ўғил болаларда мантикий тафаккурнинг ривожланиши тушунчаларни шакллантириш ҳисобида ўзларида конкрет тафаккурнинг муҳим хусусиятларини ўзларида камол топтиришлари мумкин деб ҳисоблаш мумкин- $r=0,289$, $p \leq 0,01$.

**Ўқувчиларнинг тушунчаларни шакллантиришга психик тайёрликларини
корреляция коэффициентлари
(қизларнинг натижалари)**

№		Пиктограмма	Мураккаб аналогия	Тушунчаларни таққослаш	Мухим белгиларини ажратиш кўрсатиш	Мантиқий тафаккур	Ортиқчасини ўчириш
1.	Пиктограмма	1	0,107	0,507**	-0,104	0,113	0,120
2.	Мураккаб аналогия		1	0,254*	0,221*	0,168	0,150
3.	Тушунчаларни таққослаш			1	-0,182	0,131	-0,100
4.	Мухим белгиларини ажратиш кўрсатиш				1	0,230	0,359**
5.	Мантиқий тафаккур					1	0,490**
6.	Ортиқчасини ўчириш						1

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Қиз болаларнинг қийматлари ўзига хос кўриниш олди. Уларда “Пиктограмма”- “тушунчаларни таққослаш” методикаси ўртасида корреляцион коэффициент кузатилди- $r=0,507$, $p \leq 0,01$. Қизларнинг методика бўйича кўрсаткичлар статистик жиҳатдан фарқ қилмаса-да, аммао назар ташлаганда ўғил болаларнинг қиймаларидан озроқ фарқ қилди. Ўспиринлик ёшига қадар қизларнинг хотира кўрсаткичлари айрим ўринларда ўғил болаларникидан ажралиб туриши кундалик тажрибаларда ҳам тасдиқланган. Қизларнинг қийматлари эса олиб қолишнинг ўсиши тушунчаларни таққослаш операциясини ўсишига сабаб бўла дейиш мумкин. Бу эса ўқувчиларда ассоциация қонуниятидан фойдаланган ҳолда ҳам маълумотларни эса олиб қолиши билан бир қаторда, предмет ва воқеа-ҳодисалар ўртасидаги тафовутларни ассоциация қонуниятларига мувофиқ таққослашни енгил амалга ошира оладилар.

Қизларнинг корреляцион аҳамиятли кўрсаткичларидан бири “Мураккаб аналогия” — “тушунчаларни таққослаш” - $r=0,254$, $p \leq 0,05$ ва “муҳим белгиларини ажратиш кўрсатиш” методикалари- $r=0,221$, $p \leq 0,05$ ўртасида аниқланди. Ушбу миқдорий қийматлар ўқувчи қизларнинг тушунчаларни шакллантириш учун ортиқча қийинчилик билан мантиқий тушунтиришга эришсалар, уларда абстракт ва мураккаб мантиқий алоқаларни пайқашга лаёқатлидирлар. Предмет ва ҳодисалар орасидаги мураккаб ўхшаликларни фарқлашга эришиш орқали эса тушунчалардаги муҳим белги ва аломатларни ортиқча қийинчилик ажрата оладилар бўлиб қоладилар.

Яна ўқувчи қизларда “муҳим белгиларни ажратиш”- “мантиқий тафаккур” ўртасида - $r=0,359$, $p \leq 0,01$. Бу эса тушунчаларнинг фарқлаш ва уларнинг бир авлодга мансуб эканлигини аниқлашда тўри ва мустақил ёндашишга қобилятли бўлишлари мантиқий фикрлашларини ўсишига сабаб бўлиши шубҳасиз.

Олдинги қийматлар сингари ўқувчи қизларда ҳам мантиқий тафаккурнинг ривожланиши тушунчаларни шакллантириш ҳисобида ўзларида конкрет тафаккурнинг

муҳим хусусиятларини ўзларида камол топтиришлари мумкин деб ҳисоблаш мумкин- $r=0,490$, $p \leq 0,01$.

Тадқиқот методикаларининг дастлабки натижалари шундан далолат берадики, ўқувчиларнинг юридик тушунчаларни шакллантиришга психологик имкониятлари етарлича, аммо уларни ҳуқуқшунослик фани бўйича билимларни ўзлаштиришлари вақтида таълим методлари билан уйғунлаштиришлари анча ижобий натижа бериши мумкин. Бу эса ўқувчиларда юридик тушунчаларни шакллантиришга бағишланган тадқиқот ишимизнинг навбатдаги вазифаларидан биридир.

Тушунчани аниқлашда тадқиқот предмети ва объекти бош мезон ҳисобланса-да, аммо муаммони ўрганишни оптималлаштириш учун асосий ва қўшимча метод ва методикларни татбиқ этиш чораларини кўриш мақсадга мувофиқ бўлади. Тушунчани аниқлаш методлари ва методикалари тадқиқот объектининг тушунчаларни ўзлаштириш хусусиятларини, бирор бир фан йўналиши бўйича билимларни ўзлаштириш лаёқати, қобилиятлилиги тушунчаларнинг шакллантириш қонуниятларини эгалашга тайёрлигини баҳолайди. Шу боис, методика натижаларини таҳлил этишда уларнинг бундай хусусиятларини ҳисобга олиш маъқул.

Адабиётлар

1. Ғозиев Э.Ғ.Тафаккур психологияси.-Т.: Ўқитувчи.1990.-128 б.
2. Лурия А.Р.Язык и сознание. Под редакцией Е. Д. Хомской. Изд-во Моск. ун-та, 1979, 320 с.
3. Лурия А.Р. Язык и сознание. – Изд. 2-е. – Ростов на/Д., 1998, с.40
4. http://fikir.uz/posts/Fikr_psixologiya/11201.html
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
6. <http://www.moscowclimate.ru>.